

Петренко Л. М.,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
учений секретар
Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України, м. Київ
inlaf@ukr.net

СУЧАСНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ СИСТЕМ ПІДГОТОВКИ Ph.D. В ЄС

Створення в Україні законодавчої бази реформування освіти і науки (йдеться про прийняття законів «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» у новій редакції) стимулює прискорення процесів реформування в цій галузі. Водночас актуалізується необхідність розв'язання низки суперечностей, зокрема, між:

потребою в організації підготовки фахівців нової генерації, здатних до інноваційної діяльності, та недостатнім рівнем готовності науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів до розвитку дослідницької компетентності;

необхідністю підготовки докторів філософії у вищих навчальних закладах і наукових установах та недостатньою розробленістю нормативно-правового забезпечення даного процесу на державному рівні;

потенційними можливостями вітчизняної освітньо-наукової сфери для підготовки докторів філософії та реальною практикою й досвідом розвитку дослідницької компетентності у вищих навчальних закладах і наукових установах.

Вочевидь, що розв'язання цих суперечностей прискорить інтеграційні процеси української освіти в європейський простір. Водночас уже зараз важливо гармонізувати свої дії з системами підготовки Ph.D. в європейських країнах. Що це означає?

По-перше, необхідно знати своєрідність підготовки та зростання докторів філософії в зарубіжних країнах; по-друге, опанувати термінологічний апарат, який використовується на міжнародному рівні в реалізації зазначеного процесу; по-третє, компетентно співвідносити вживані терміни в різних країнах світу та в Україні щодо підготовки докторів філософії; по-четверте, знати особливості дослідницьких кваліфікацій, які застосовуються у вищих навчальних закладах та науковій сфері європейських країн.

Слід зазначити, що «у світі практикується перехресна класифікація всіх кваліфікацій і ступенів. Її підставами виступають типи програм, місце в національній системі кваліфікацій (НСК), а також сукупна тривалість підготовки на терціарних рівнях освіти. Ці підстави відіграють вирішальну роль у визначенні характерних рис ДК. Її носіями виступають «кваліфіковані в дослідженні особи» (*research qualified individuals*), тобто кадри ДК» [2, с. 8]. Варто зазначити, що абревіатура «ДК» означає поняття «дослідницька кваліфікація» – різновид кваліфікації, що засвідчує офіційне визнання адекватності результатів підготовки особи за обраною програмою п'ятого-шостого рівнів МСКО, до проведення наукового дослідження. Її характерними рисами є забезпечення науковості дослідження, відповідність рівням ТО (терціарна освіта), положенню у структурі НСК (Національної системи кваліфікацій) [2, с. 11]. Даний термін використовується в міжнародній практиці підготовки докторів філософії – «кадри дослідницької кваліфікації». Його популярність зросла після поширення міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО), запропонованої ЮНЕСКО.

Дослідники підготовки кадрів дослідницької кваліфікації зазначають, що МСКО покладено в основу Європейської рамки кваліфікацій для учіння впродовж життя (ЄРК) та тлумачення циклів Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). За МСКО найвищим

рівнем освіти визначено п'ятий і шостий, що відповідають п'ятому-восьмому згідно з проектом МСКО 2011 року. П'ятому рівню відповідає магістерська підготовка, а шостому – просунута ДК як «вищий ступень за дослідженням» (*higher degree by research*). Отже, МСКО знаходиться в постійному розвитку, враховує сучасні тенденції суспільства знань. Дванадцятий рівень МСКО зумовлює необхідність ступеня доктора філософії (Ph.D.). Доцільно зазначити, що в європейських країнах розвиток дослідницької кваліфікації корелює з просунутою дослідницькою кар'єрою, умовами одержання цих посад є досвід проведення освітніх досліджень за чітко визначеною метою та демонстрацією дослідником зв'язку з більш широкими питаннями і проблемами освіти. У пострадянських країнах для позначення ДК «достатньо часто використовується термінологічний еквівалент «наукова кваліфікація» (*research qualification*) [2, с. 8]. Принагідно зазначити, що в сучасній Україні достатньо широко використовується поняття «дослідницька компетентність», «методологічна компетентність», що відповідає компетентнісній парадигмі розвитку освіти. Однак, на жаль, нам не вдалося знайти окремих досліджень, в яких узгоджуються ці поняття: «дослідницька кваліфікація» – «наукова кваліфікація» – «дослідницька компетентність» («методологічна компетентність»). Хоча в наукових працях І. Козубцова обґрунтовуються функції дослідницької та методологічної компетентностей як складових професійної компетентності аспірантів. На його думку, методологічна компетентність впливає на якість організації науково-дослідницької діяльності аспірантів, а дослідницька компетентність – на хід наукового пізнання [1, с. 77].

З метою виявлення своєрідності дослідницької кваліфікації розглянемо Національну рамку кваліфікацій (НРК), прийняту в Україні в 2011 році. На наш погляд, в ній слід звернути увагу на вимоги до спеціаліста та магістра, оскільки їх дипломи нині є підставою для підготовки докторів філософії. 7-й рівень НРК (повна вища освіта – спеціаліст, магістр – кваліфікаційний рівень) вимагає від фахівця здатності розв'язувати складні задачі та проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог. Він має володіти спеціалізованими концептуальними знаннями, набутими у процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема, в контексті дослідницької роботи; вміти розв'язати складні задачі й проблеми, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог; зрозуміло і недвозначно доносити власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефхівців, зокрема до осіб, які навчаються. Рівень їхньої автономності та відповідальності окреслено прийняттям рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.

Науковому ступеню доктора філософії (Ph.D.) відповідає 8-й рівень НРК. Його вимогами є здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики. Основними параметрами щодо рівня знань молодих науковців визначено найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі науково-дослідної та/або професійної діяльності та на межі предметних галузей; щодо умінь – критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей; щодо комунікації – спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності. На них покладено автономність і відповідальність в ініціюванні інноваційних комплексних проєктів, лідерства та повної автономності під час їх реалізації [3].

Таким чином, вивчення параметрів оцінювання рівнів НРК уможливує висновок про поступове підвищення вимог саме до дослідницької кваліфікації майбутніх докторів філософії. Очевидно, педагогічно доцільним буде орієнтація на них у розробленні освітньо-наукових програм, які відображають зростаючу різноманітність інституцій і програм, а також критеріїв оцінювання знань, умінь, комунікації та автономності та відповідальності здобувачів цього наукового ступеня. У зв'язку з такою пропорційною міжрівневою

залежністю розвитку дослідницької кваліфікації у магістрів (спеціалістів) та майбутніх докторів філософії необхідно ще на сьомому рівні НРК створити таку систему завдань з кожної дисципліни, яка б сприяла дотриманню зазначених умов. Безумовно, мають створюватися й організаційно-педагогічні умови для розвитку дослідницької компетентності та методологічної компетентностей як професійної компетентності молодого науковця, які, можна гіпотетично припустити, є основою дослідницької кваліфікації. Однією з таких умов має бути підготовка молодих науковців до проведення педагогічних досліджень, які за МСКО ЮНЕСКО належать переважно до гуманітарних наук і відрізняються від досліджень в інших наукових галузях. Характерною особливістю досліджень у гуманітарних науках (*the Humanities*) є зосередження уваги на досвіді та суб'єктивності людини. З погляду епістемології (наука про знання як таке) в них переважає опертя на феноменологію (новий напрям теоретизування), релятивізм (методологічний принцип, який полягає у метафізичній абсолютизації відносності та умовності змісту пізнання; має безпосереднє відношення до діалектики як теорії пізнання і в цьому виступає як її альтернатива), прагматизм тощо, а тому для них більш характерним є завдання розуміти, інтерпретувати, описувати, спостерігати, визнавати [2, с. 9,10].

Принагідно зазначити, що розв'язання сформульованих на початку цього дослідження суперечностей, потребує розгортання цілеспрямованого різновекторного дослідження, тобто створення своєрідного поля дослідження розвитку дослідницької кваліфікації, дослідницької та методологічної компетентності. Одним із його напрямів є розроблення нормативно-правової бази забезпечення підготовки докторів філософії (ця робота розпочинається без розуміння вимог до ліцензування такої освітньої послуги, за відсутності механізмів укладання договорів між окремими кафедрами і науковими установами, оплати праці наукових співробітників за наукове керівництво дослідженнями майбутніх докторів філософії, якщо освітня частина освітньо-наукової програми виконується в університеті тощо). Відсутній узагальнений досвід розроблення освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії в умовах університетської освіти та наукових установах як носіїв академічної науки, а тому актуальним буде розроблення стандартів та проектів освітньо-наукових програм різних рівнів, що характеризуватимуть різноманітність інституцій.

Насамкінець слід звернути увагу на готовність науково-педагогічних кадрів працювати по-новому в сфері підготовки докторів філософії, що має стати окремим полем дослідження в контексті зазначеної проблеми. Адже самим важким і довготривалим є процес зміни свідомості – розуміння необхідності переходу до підготовки наукових кадрів на інших принципах, що, зазвичай, відбувається в процесі діяльності теж організованою на основі інноваційності підходів. З нашої точки зору, яка базується на практичному педагогічному досвіді, такі зміни можуть бути реальними за умов наявності управлінського корпусу в галузі освіти готового постійно навчатися, опановувати нові технології управління освітніми процесами, мобілізації зусиль команди науково-педагогічних працівників на розв'язання нагальних завдань реформування вітчизняної освітньої та наукової сфери.

Література

1. Козубцов І. Теоретико-методологічна основа розвитку дослідницької компетентності молодих науковців: педагогічний досвід / Ігор Козубцов / Розвиток дослідницької компетентності молодих науковців. Матеріали I Всеукраїнського науково-практичного семінару, Київ, 27 січня 2015 р. / за заг. ред. В. О. Радкевич; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. – Київ, 2015. – С. 76–81.
2. Основи наукових досліджень: навчальний підручник [В. І. Саюк, О. Л. Ануфрієва, Н. Ю. Волянук, Н. В. Гузій, Ю. С. Осокіна, Н. М. Скоробогатько, Є. Р. Чернишова, Г. О. Штомпель]; За ред. В. І. Саюк, Є. Р. Чернишової. К.: Педагогічна думка, 2012. 144 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>